

*Лукашевич-Крутник І. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права, міжнародних відносин та дипломатії
Тернопільського національного економічного університету,
докторант
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України*

ДОВГОСТРОКОВИЙ ДОГОВІР У СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ ПЕРЕВЕЗЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню довгострокового договору в системі договорів перевезення. У ній надається правова характеристика цього договору, акцентується увага на недосконалої юридичної термінології щодо різних назв довгострокових договорів залежно від виду транспорту, визначається місце довгострокового договору в системі договорів перевезення. Обґрунтовується теза про доцільність розширення сфери застосування довгострокових договорів.

Ключові слова: договір перевезення, довгостроковий договір, допоміжний (організаційний) договір.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Цивільний кодекс України у Главі 64 визначає загальні засади правового регулювання договірних відносин перевезення. Серед закріплених різновидів договорів перевезення особливе місце займає довгостроковий договір, який спрямований не на переміщення певного об'єкта, а на організацію перевізного процесу. Окрім норм Цивільного кодексу України, вказаний договір регулюється положеннями Господарського кодексу України та значною кількістю підзаконних актів. Оскільки після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом законодавство України, зокрема в сфері надання транспортних послуг, має пройти шлях максимального наближення до європейських стандартів, актуального значення набуває питання узгодження норм транспортного законодавства та виявлення його прогалин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Варто зазначити, що загальна характеристика договорів перевезення чи їх окремих різновидів були предметом дослідження у працях багатьох українських науковців, серед яких І.О. Безлюдько, І.В. Булгакова, Т.В. Гриняк, Е.М. Деркач, І.А. Діковська, О.В. Клепікова, Т.О. Колянковська, О.С. Кужко, В.В. Луць, Н.С. Нечипоренко, О.М. Нечипуренко, С.Д. Русу, Г.В. Самойленко, Л.Я. Свистун, Є.Д. Стрельцова, Р.І. Ташьян, М.Л. Шелухін та ін. Проте поза увагою вчених залишилося дослідження місця довгострокового договору в системі договорів перевезення.

Формування мети статті. Метою цієї статті є охарактеризувати довгостроковий договір у системі договорів перевезення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Довгостроковому договору як одному із різновидів договору перевезення присвячена стаття 914 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) від 16 січня 2003 р. [1]. При цьому

у частині 1 вказаної статті законодавець одразу не зазначає поняття договору, як це зроблено щодо договору перевезення вантажу (ст. 909), договору перевезення пасажирів та багажу (ст. 910), договору чартеру (фрахтування) (ст. 912), а вказує, що довгостроковий договір може укладатися перевізником і власником (володарем) вантажу в разі необхідності здійснення систематичних перевезень. Тобто акцентується увага на можливості укладення такого договору у разі здійснення систематичних перевезень та опосередковано окреслюється сфера його застосування – перевезення вантажів.

Легальне поняття довгострокового договору закріплюється у ч. 2 ст. 914 ЦК України, відповідно до якої за довгостроковим договором перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а власник (володар) вантажу – передавати для перевезення вантаж у встановленому обсязі. У довгостроковому договорі перевезення вантажу встановлюються обсяг, строки та інші умови надання транспортних засобів і передання вантажу для перевезення, порядок розрахунків, а також інші умови перевезення.

Подібне визначення довгострокового договору закріплене у ч. 3 ст. 307 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ГК України), лише з відмінністю у формулюванні назви однієї із сторін, яка названа не власник (володар) вантажу, а вантажовідправник [2].

Досліджуючи довгостроковий договір у системі договорів перевезення, варто зазначити про відмінності юридичної термінології під час укладення таких договорів. Адже залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, довгостроковий договір має різну назву. Так, згідно з ч. 4 ст. 307 ГК України можуть укладатися такі довгострокові договори: довгостроковий – на залізничному і морському транспорті, навігаційний – на річковому транспорті (внутрішньому флоті), спеціальний – на повітряному транспорті, річний – на автомобільному транспорті. Порядок укладення довгострокових договорів встановлюється відповідними транспортними кодексами, транспортними статутами або правилами перевезень.

Аналіз чинного законодавства України свідчить, що термін «довгостроковий договір» використовується лише в ЦК України та нормативно-правових актах, що регулюють договірні відносини перевезення залізничним транспортом. Наприклад, у п.п. 17, 18 Статуту залізниць України від 6 квітня 1998 р. для забезпечення виконання договірних зобов'язань здійснюється місячне планування перевезень. Таке планування здійснюється залізницями на основі поточних або довгострокових договорів про організацію перевезення вантажів та замовлень відправників [3].

Довгостроковий договір перевезення вантажів іншими видами транспорту має відмінну назву.

Під час здійснення морських перевезень довгостроковий договір називається довготерміновим. Так, відповідно до ч. 3 Ст. 128 Кодексу торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. (далі – КТМ України) перевізник і вантажовідправник у разі необхідності здійснення систематичних перевезень вантажів можуть укладати довготермінові договори про організацію морських перевезень [4]. Очевидно, указаній нормі не враховане положення ЦК України про те, що значення термінів «строк» і «термін» є різними, тому положення КТМ України не приведені у відповідність з нормами ЦК України.

На внутрішньому водному (річковому) транспорті відповідно до п. 60 Статуту внутрішнього водного транспорту Союзу СРСР від 15 жовтня 1955 р. укладають навігаційні договори. Те, що названі договори є довгостроковими, впливає лише з положення абз. 3 п. 60 вказаного Статуту, де зазначається, що передбачені в договорах обсяги перевезень мають відповідати плану перевезень вантажів [5].

У сфері автомобільного транспорту довгострокові договори перевезення вантажів називаються річними. Відповідно до п. 36 Статуту автомобільного транспорту УРСР від 27 червня 1969 року за річним договором на перевезення вантажів автомобільним транспортом автотранспортне підприємство або організація зобов'язується в установлені строки приймати, а вантажовідправник пред'являти до перевезення вантажі в обумовленому обсязі. У річному договорі встановлюються обсяги й умови перевезень, порядок розрахунків і визначаються раціональні маршрути і схеми вантажопотоків, а також взаємна майнова відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань [6].

Спеціальне законодавство України у сфері повітряних перевезень, а саме Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 р. [7] та Правила повітряних перевезень вантажів від 14 березня 2006 р. [8] не використовують термін «спеціальний договір» до довгострокових договорів перевезення вантажу повітряним транспортом.

Наведене вище свідчить, що різні назви довгострокових договорів перевезення, які закріплені ГК України, як правило, використовуються в законодавстві, що набрало чинності ще в радянський період та продовжує діяти на території України дотепер, не відповідаючи сучасним реаліям та динаміці цивільних правовідносин. Очевидно, спеціальне транспортне законодавство України та вказані норми ГК України мають бути приведені у відповідність з нормами ЦК України шляхом використання єдиної термінології, закріпленої в кодифікованому акті цивільного законодавства, до всіх довгострокових договорів перевезення незалежно від виду транспорту, яким *передбачається систематичне перевезення вантажів*.

Довгострокові договори належать до групи допоміжних (організаційних) транспортних договорів. Виокремлення такої групи договорів здійснюється за критерієм цільового призначення договору. Така точка зору є класичною і зазначається як у науковій, так і в навчальній літературі. Зокрема, В.В. Луць вказує, що транспортні договори поділяють на основні та допоміжні. Основні транспортні договори опосередковують головну сферу взаємовідносин транспортних організацій та клієнтури (договори про перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, договори буксирування). Допоміжні договори сприяють нормальній організації перевізного процесу (договори на

організацію перевезень, транспортного експедирування, на експлуатацію під'їзних колій, подачу та забирання вагонів, вузлові угоди тощо) [9, с. 486]. Довгостроковий договір є договором, за яким здійснюється організація перевезень вантажів.

Проте в юридичній літературі з цього приводу зустрічаються й інші точки зору. Так, В.А. Попов поділяє договори перевезення на основні та додаткові. На думку науковця, якщо розглядати договори у контексті основний – додатковий, то можна визначити, що «довгострокові договори, що укладаються окремо залежно від виду транспорту, за допомогою якого буде відбуватися перевезення, належать до основних договорів. До додаткових у такому разі варто відносити договір на експлуатацію залізничної під'їзної колії, договір на подачу та забирання вагонів, договір буксирування, договір про управління аеродромом, договір аеропортного обслуговування та інші договори, основною метою яких є прискорення, продовження та організація перевізного процесу» [10, с. 152]. Така класифікація, на нашу думку, не є вдалою, оскільки допоміжні договори в сфері транспорту, які мають єдину цільову спрямованість на організацію перевізного процесу, віднесено до різних груп. Тоді як до додаткових договорів віднесено договір буксирування.

Довгостроковому договору як різновиду допоміжних (організаційних) транспортних договорів притаманні характерні для таких договорів особливості. Так, він направлений на організацію укладення та (або) виконання іншого основного транспортного договору, а саме – договору перевезення вантажу. При цьому довгостроковий договір направлений на реалізацію неодноразово повторюваних договорів перевезення вантажу протягом певного проміжку часу, тобто здійснення систематичних перевезень. Зміст довгострокового договору передбачає процедуру укладення та (або) виконання договору перевезення вантажу, встановлює його істотні умови. Крім того, довгостроковий договір є елементом єдиного юридичного складу, що тягне настання цивільно-правових наслідків, спрямованих на забезпечення процесу переміщення вантажу до пункту призначення.

Оскільки довгостроковий договір тісно пов'язаний з договором перевезення вантажу, в юридичній літературі неодноразово висловлювалась точка зору, що довгостроковий договір є передумовою укладення договору перевезення вантажу [11, с. 377–378; 12, с. 59–60]. З такою позицією важко погодитись, оскільки з правової точки зору довгостроковий договір щодо договору перевезення вантажу є самостійною договірною конструкцією із відповідними правовими характеристиками. Так, довгостроковий договір є двостороннім, консенсуальним договором, тобто вважається укладеним з моменту погодження сторонами умов договору (на відміну від реального договору перевезення вантажу). Крім того, як влучно зазначає Т.О. Колянковська, оскільки довгостроковий договір не має своїм предметом надання послуг, виконання робіт, передачу речей, а є договором організаційного типу, то його варто віднести до категорії безвідплатних договорів [13, с. 153].

Неоднозначні точки зору висловлюються в юридичній літературі щодо того, чи є довгостроковий договір попереднім договором. Адже норми статей 914 та 635 ЦК України не дають точної відповіді на поставлене запитання. Довгостроковий договір розглядали у своїх працях як попередній Т.Є. Абова та А.Ю. Кабалкін [14], В.А. Косовська [15], Т.О. Колянковська [13] та інші. Вдалим є обґрунтування зазначеної тези, висловлене Г.П. Савічевим. Він зазначає, що укладення договору про організацію

перевезень (за чинним законодавством України це довгостроковий договір – *прим. автора*) не звільняє, а, навпаки, припускає необхідність укладення відповідного договору перевезення вантажу, бо тільки такий договір забезпечує реальне переміщення вантажу від пункту відправлення до місця призначення. Всі договори про організацію перевезень мають єдину правову природу, спрямовані на організацію майбутніх перевезень, не породжують прав та обов'язків сторін з перевезення даного конкретного вантажу і належать до категорії попередніх договорів, відповідно до яких сторони укладають у майбутньому договори перевезення конкретних вантажів [16, с. 59–60].

Іншу точку зору відстоює В.В. Вітрианський, який зазначає: «Сенс попереднього договору полягає в тому, що сторони домовляються про те, на яких умовах і в який термін має бути укладений основний договір, причому форма попереднього договору має відповідати вимогам, що ставляться до основного договору. Реальний договір перевезення вантажів не може розглядатися як основний договір щодо договору про організацію перевезень вантажів (довгострокового договору), навпаки, реальний договір перевезення вантажу оформляє конкретні дії сторін з виконання договору про організацію перевезень вантажів. Форма реального договору перевезення вантажу (транспортна накладна) ніяк не може служити формою довгострокового договору про організацію перевезень вантажів. Та обставина, що договір про організацію перевезень вантажів передусь договором перевезення конкретних партій вантажів, що укладаються для його виконання, і часто зумовлює їх умови, не дає підстав вважати його попереднім договором» [17, с. 264]. Проте з наведеним обґрунтуванням важко погодитись.

На нашу думку, довгостроковий договір відповідає всім ознакам попереднього договору, визначеним у ст. 635 ЦК України [18, с. 624].

По-перше, у попередньому договорі міститься зобов'язання сторін протягом певного строку укласти в майбутньому основний договір на умовах, встановлених попереднім договором. За довгостроковим договором сторони зобов'язуються здійснити систематичне укладення договору перевезення вантажу протягом визначеного строку. По-друге, істотні умови майбутнього основного договору обумовлюються, як правило, на стадії попереднього договору. Якщо перенести цю ознаку на досліджувані договірні відносини, то звідси випливає, що істотні умови договору перевезення вантажу визначаються у довгостроковому договорі. Підтвердженням вказаного є норма ч. 2 ст. 914 ЦК України, згідно з якою у довгостроковому договорі перевезення вантажу встановлюються обсяг, строки та інші умови надання транспортних засобів і передання вантажу для перевезення, порядок розрахунків, а також інші умови перевезення. По-третє, попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена – у письмовій формі. Довгостроковий договір та договір перевезення вантажу укладаються у письмовій формі.

Варто зазначити, що подібні до довгострокового договору договірні конструкції відомі приватному праву інших країн. Так, відповідно до п. 2.14 Принципів міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА) сторони можуть укладати договір з навмисне відкритими умовами. Якщо сторони мають намір укласти договір, то обставина, що вони навмисне залишили якусь умову для узгодження під час майбутніх переговорів або такою, що підлягає визначенню третьою особою, не є перешкодою для виникнення договору [19].

Важливим є питання щодо сфери використання довгострокових договорів. Звичною є позиція, що довгострокові договори застосовуються в сфері перевезення вантажів різними видами транспорту та у разі здійснення прямого змішаного перевезення [20, с. 535]. Проте на практиці прослідковується тенденція укладення договорів про організацію систематичних перевезень пасажирів. Такі відносини у нормах ЦК України не врегульовані. Очевидно, договірні практика випереджає закріплення відповідних відносин на законодавчому рівні та свідчить про можливість розширення сфери застосування довгострокових договорів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямі. Довгостроковий договір є самостійною договірною конструкцією в групі допоміжних (організаційних) договорів перевезення. За своєю цільовою спрямованістю він направлений на організацію укладення та (або) виконання основного договору, яким є договір перевезення вантажу. Довгостроковий договір регулюється нормами кодифікованих актів у сфері приватного права та великою кількістю підзаконних нормативних актів, більшість з яких не відповідають сучасній динаміці цивільних відносин, потребують узгодження та приведення у відповідність з положеннями Цивільного кодексу України.

Наведене теоретичне дослідження може стати ґрунтом для подальших наукових розроблень у сфері договірної регулювання відносин перевезення.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
3. Статут залізниць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457 / Офіційний вісник України. 1998. № 14. С. 150. Ст. 548.
4. Кодекс торговельного мореплавства України: Закон України від 23 травня 1995 р. № 176 / Відомості Верховної Ради України. 1995. № 47. Ст. 349.
5. Статут внутрішнього водного транспорту СРСР: Постанова Ради Міністрів СРСР від 15 жовтня 1955 р. № 1801. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1801400-55/card6#Public> (дата звернення: 15.12.2017).
6. Статут автомобільного транспорту Української РСР: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 27 червня 1969 року № 401. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-69-%D0%BF/card6#Public> (дата звернення: 15.12.2017).
7. Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI / Відомості Верховної Ради України. 2011 р. № 48, 48–49. С. 2024. Ст. 536.
8. Правила повітряних перевезень вантажів: Наказ Державіаслужби від 14 березня 2006 р. № 186 / Офіційний вісник України. 2006. № 25. С. 262. Ст. 1840.
9. Луць В.В. Загальні положення про транспортні договори. Договірне право України. Особлива частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.: за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
10. Попов В.А. Про класифікацію договорів, які укладаються у сфері перевезення. Наше право. 2016. № 1. С. 150–157.
11. Медведев Д.А., Смирнов В.Т. Глава 38. Транспортные обязательства. Гражданское право: Учебник / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: ПРОСПЕКТ, 1997. Ч. II. 784 с.

12. Гречуха В.Н. Транспортное право: Учеб. пособие. М.: МГИУ, 2002. Ч. 1. 284 с.
13. Колянковська Т.О. Довгостроковий договір (про організацію перевезень вантажів). Актуальні проблеми держави і права. 2008. № 41. С. 152–156.
14. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (часть первая) / Отв. ред. Т.Е. Абова, А.Ю. Кабалкин. М.: Юрайт, 2002. 960 с.
15. Косовская В.А. К вопросу определения понятия договора морской перевозки груза. Транспортное право. 2002. № 3. С. 21–26.
16. Савичев Г.П. Правовое регулирование перевозок народно-хозяйственных грузов. М.: Изд-во МГУ, 1986. 148 с.
17. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Договоры о перевозке, буксировке, транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта. М.: Статут, 2003. Книга 4. 910 с.
18. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання третє, перероблене та доповнене. Х.: ТОВ «Одісей», 2006. 1200 с.
19. Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА(UNIDROIT)). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_920 (дата звернення: 15.02.2017).
20. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. 2-е вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2006. Т. II. 1088 с.

Лукаsevич-Крутнык И. С. Долгосрочный договор в системе договоров перевозки

Аннотация. Статья посвящена исследованию долгосрочного договора в системе договоров перевозки. В ней представлена правовая характеристика данного договора, акцентируется внимание на несовершенстве юридической терминологии относительно названия долгосрочных договоров в зависимости от вида транспорта, определяется место долгосрочного договора в системе договоров перевозки. Обосновывается тезис о целесообразности расширения сферы применения долгосрочных договоров.

Ключевые слова: договор перевозки, долгосрочный договор, вспомогательный (организационный) договор.

Lukasevych-Krutnyk I. Long-term contract in transport contracting system

Summary. The article is devoted to the study of long-term contract in the system of transportation contracts. It carries out the legal characteristic of this agreement, focuses attention on the imperfection of legal terminology regarding the names of long-term contracts depending on the type of transport, the place of the long-term contract in the system of transportation contracts is determined. The thesis on expanding the scope of long-term contracts is substantiated.

Key words: contract of carriage, long-term contract, auxiliary (organizational) contract.